

POJAM, PRAVNA PRIRODA I DEJSTVA UGOVORA O OSIGURANJU

1. Uvodne napomene

Osiguranje predstavlja institut bez koga nije moguće zamisliti savremeno društvo. Različiti prirodni rizici, elementarne nepogode, savremeni život, razvitak tehnike, saobraćaj, razvijeni privredni život, samo su neki od rizika koji predstavljaju potencijalnu opasnost od štete na privrednim dobrima, odnosno opasnost od povrede telesnog integriteta ličnosti. Upravo institut osiguranja pruža zaštitu u ovakvim slučajevima, odnosno, kako i sam naziv kaže, sigurnost.

U pravnoj teoriji iskristalisale su se dve osnovne teorije koje pokušavaju da odrede pravnu prirodu osiguranja. To su **teorija odštete** i **teorija prestacije**.

Prema **teoriji odštete**, kao što i sam naziv govori, osnovni cilj svakog ugovora o osiguranju jeste naknada štete. Pomenuta teorija nalazi svoje opravdanje kada su u pitanju imovinska osiguranja, ali se nikako ne može prihvatiti kod osiguranja lica.

Prema **teoriji prestacije**, osnov ugovora o osiguranju su prestacije ugovornih strana, odnosno obaveza osiguravanih da plaća premiju osiguranja, s jedne strane, i obaveza osiguravača da plati naknadu iz osiguranja po ostvaranju osiguranog slučaja, s druge strane. Predstavnici ove teorije, takođe, idu u krajnost negirajući princip obeštećenja kao bitan element ugovora o osiguranju, čak i kada su u pitanju imovinska osiguranja. Njihov je stav da ugovor o osiguranju može da ima obeštećenje samo kao svoj motiv, a nikako kao osnov ugovornih obaveza.

Isključivost navedenih teorija ne dozvoljava njihovu opštu prihvaćenost na sve vrste osiguranja. Naime, prema vladajućem shvatanju potrebno je da se prilikom definisanja postavi razlika između imovinskog i ličnog osiguranja i to prema principu obeštećenja, koji je karakterističan za imovinska osiguranja. Prema tome, pravnu prirodu imovinskih osiguranja moguće je objasniti teorijom odštete, dok teorija prestacije nalazi svoju primenu u objašnjenju pravne prirode ličnih osiguranja.

2. Pojam ugovora o osiguranju i izvori prava

Ugovor o osiguranju je ugovor kod kojeg se jedna ugovorna strana – ugovarač osiguranja – obavezuje da plati određenu premiju osiguranja, prema uslovima utvrđenim ugovorom, dok se druga ugovorna strana – osigurač – obavezuje da ukoliko nastupi događaj koji predstavlja osigurani slučaj isplati ugovaraču osiguranja (osiguravniku ili nekom trećem licu) naknadu, odnosno ugovorenu svotu ili da učini nešto drugo.

Navedena definicija ugovora o osiguranju upućuje na zaključak da, u zavisnosti od vrste osiguranja, obaveza osigurača može biti trojaka. U slučaju imovinskih osiguranja koja za svrhu imaju naknadu štete, obaveza osigurača je isplata na-

* Privredna akademija, Novi Sad.

knade iz osiguranja. Kod ličnih osiguranja za koja je karakteristično da nemaju obeštećujući karakter osigurač isplaćuje ugovorenu svotu. Osim toga, osigurač će biti dužan “da učini nešto drugo”, ukoliko je ugovorom predviđeno da će štetu nadoknaditi u naturi ili da će osiguranika braniti od odštetnih zahteva trećih lica koja nemaju osnova, kada je reč o osiguranju od odgovornosti.

a) Lica kod ugovora o osiguranju

Ugovorne strane kod ugovora o osiguranju su osigurač i ugovarač osiguranja, ali se pored njih kod ugovora o osiguranju često pojavljuju i druga lica, i to: osiguranik, korisnik osiguranja, osigurano lice, oštećeno lice itd.

Ukoliko ugovarač osiguranja zaključuje ugovor o osiguranju u svoje ime i za svoj račun, on se u tom slučaju pojavljuje ujedno i kao osiguranik.

U slučaju kada ugovarač osiguranja zaključi ugovor u svoje ime, a za tuđ račun, dolazi do razdvajanja, na jednoj strani, ugovarača osiguranja kao ugovorne strane koja preuzima obaveze iz ugovora, dok se sa druge strane nalazi osiguranik kao lice kome pripadaju prava iz ugovora, obzirom da je ugovor zaključen za njegov račun.

U oblasti osiguranja života, pored osigurača, ugovarača osiguranja i osiguranika, pojavljuje se i korisnik osiguranja (npr. kod osiguranja za slučaj smrti).

U oblasti osiguranja života, osiguranja od posledice nesrećnog slučaja i kada je reč o osiguranju od odgovornosti, pojavljuje se i tzv. osigurano lice. Osigurano lice je lice u vezi sa čijim životom, telesnim integritetom ili određenom radnjom se zaključuje ugovor o osiguranju. Ono može, ali ne mora biti, ugovarač osiguranja.

Kada je reč o osiguranju od odgovornosti, može se pojaviti i tzv. oštećeno treće lice koje u vezi sa nastupelim osiguranim slučajem ima pravo da od osigurača zahteva isplatu naknade pretrpljene štete za koju je odgovoran osiguranik.

b) Izvori prava

Ugovor o osiguranju je kod nas detaljno regulisan Zakonom o obligacionim odnosima iz 1978. godine, s tim što se odredbe ovog zakona ne primenjuju kod plovidbenih osiguranja, osiguranja potraživanja i poslova reosiguranja. Plovidbena osiguranja regulisana su Zakonom o pomorskoj i unutrašnjoj plovidbi, kada je reč o pomorskoj plovidbi, a u slučaju vazdušne plovidbe delimično Zakonom o obligacionim i osnovnim materijalno-pravnim odnosima u vazdušnoj plovidbi, a u ostalom delu primenjuje se Zakon o pomorskoj i unutrašnjoj plovidbi. Zakon o osiguranju imovine i lica reguliše izvesna pitanja o obaveznim osiguranjima. Pored zakonskih izvora, kao značajan izvor prava egzistiraju i opšti i posebni uslovi osiguranja, a u pomorskom osiguranju i običaji i uzanse.

Što se tiče međunarodnih izvora prava osiguranja svakako su najvažniji autonomni izvori, i to: Jork-Antverpenska pravila, Incoterms pravila, Loydova polisa, nova engleska polisa Instituta pomorskih osiguravača.

3. Pravna priroda ugovora o osiguranju

Najveći broj odnosa osiguranja nastaje na osnovu ugovora o osiguranju koji se zaključuje između osigurača i osiguranika, i to bilo da je reč o dobrovoljnom ili obaveznom osiguranju. S druge strane, izvesni broj odnosa osiguranja nastaje automatski na osnovu zakona kada se steknu zakonom predviđene okolnosti.

a. Odnos ugovora o osiguranju i drugih ugovora

Ugovor o osiguranju sadrži određene dodirne tačke sa nekim drugim obligacionopravnim ugovorima, ali istovremeno sadrži i bitne razlike koje ga definišu kao zaseban, samostalan ugovor. Stoga je, pre nego što se pristupi utvrđivanju njegove pravne fizionomije, potrebno razgraničiti ugovor o osiguranju od ostalih obligacionopravnih i privrednih ugovora, utvrditi dodirne tačke, ali i elemente po kojima se oni bitno razlikuju.

Osiguranje i igre na sreću

Pojedini pravni pisci, kao i pojedini zakonici poput Francuskog građanskog zakona i SGZ, svrstavali su ugovor o osiguranju u igre na sreću. Element koji je zajednički za ugovor o osiguranju i igre na sreću, i koji na prvi pogled može da nas navede da poistovetimo ove ugovore, jeste neizvesnost nastupanja nekog događaja. Međutim, ono po čemu se ugovor o osiguranju razlikuje od igara na sreću jeste pre svega cilj ovog ugovora. Naime, dok je cilj igara na sreću da se nastupanjem neizvesnog događaja ostvari dobit, cilj osiguranja je zaštita od rizika, odnosno otklanjanje posledica neočekivanog događaja.

Osiguranje i štednja

Ono što povezuje osiguranje i štednju jeste nastojanje da se obezbedi jedna ekonomska potreba u budućnosti. Karakteristike štednje naročito su izražene kod ličnog osiguranja kod kojeg postoji obaveza osiguravača da jedan deo sredstava uvek drži u posebnom pravnom režimu na raspolaganju za potrebe osiguranika, dok osiguranik može tražiti otkupnu vrednost polise. Za štednju je karakteristično da se sredstva koja su data na štednju uvek mogu podići i upotrebiti u bilo koju svrhu. To, međutim, nije slučaj kod imovinskih osiguranja gde se pravo na naknadu iz osiguranja stiže tek nastupanjem osiguranog slučaja i kod kojeg se sredstva moraju upotrebiti za otklanjanje štetnih posledica koje su prouzrokovane tim događajem.

Osiguranje i jemstvo

Postoje shvatanja da osiguranje u sebi sadrži elemente jemstva. Razlika je, međutim, u tome što je jemstvo akcesorne prirode, vezano za obavezu glavnog dužnika, dok je obaveza osigurača samostalna, obzirom da osigurač ispunjava sopstvenu obavezu.

Osiguranje i doživotna renta

Ugovorom o doživotnoj renti konstituiše se obaveza jednog ugovarača da u određenim vremenskim razmacima isplaćuje određene iznose u vidu rente. Kod osiguranja lica postoji mogućnost da se ugovori da se naknada iz osiguranja isplaćuje u vidu rente. Razlika je u tome što osiguranik osiguraču uvek uplaćuje određeni novčani iznos, dok primalac izdržavanja može da davaocu prenese u svojinu i određene stvari, a ne samo sumu novca, a isto tako davalac može da daje rentu, bilo u novcu bilo u stvarima.

b. Pravne osobine ugovora o osiguranju

Određivanje pravnih osobina ugovora o osiguranju je od izuzetnog značaja, budući da od ovih kvalifikacija zavisi i to koje će se grupe zakonskih odredbi primenjivati na ovaj ugovor.

1) Ugovor o osiguranju kao dvostrano obavezni ugovor

Ugovor o osiguranju se svrstava u dvostrano obavezne ugovore **jer se njime konstituišu obaveze za obe ugovorne strane. Osnovna obaveza osiguranika je plaćanje premije osiguranja, dok je glavna obaveza osigurača da snosi posledice ostvarivanja određenog rizika.** Obaveze ugovornih strana su uzajamno povezane. Pojedini autori u delu u kome objašnjavaju sinalgmatičnu prirodu ugovora o osiguranju polaze od toga da je osiguračeva obaveza u momentu sklapanja ugovora nesporna. U pitanju je preuzimanje garancije od rizika, dok prestacija, odnosno naknada iz osiguranja zavisi od budućeg neizvesnog događaja. Nasuprot ovom, postoje i **mišljenja koja dovode u sumnju tvrdnje** o sinalgmatičnosti ugovora o osiguranju **polazeći od toga da je prestacija osigurača pod odložnim uslovom, te ukoliko se odložni uslov ne ispuni, nema obaveze prestacije za osigurača.** Navedeno shvatanje je neprihvatljivo budući da postojanje ugovora ne zavisi od nastupanja neizvesnog događaja.

Obzirom da je ugovor o osiguranju dvostrano obavezni ugovor na isti će se u praksi primenjivati zakonske odredbe koje važe za sinalgmatične ugovore, što znači da neispunjenje obaveze jedne strane daje pravo drugoj strani da istakne prigovor neispunjenja, ali jedna ugovorna strana ne može da traži ispunjenje obaveze druge strane ako sama nije ispunila svoju ugovornu obavezu, a takođe postoji i mogućnost da se traži raskid ugovora zbog neizvršenja. Navedena pravila konkretizovana su odredbama zakona koje regulišu ugovor o osiguranju. Tako je članom 913. ZOO predviđeno da u slučaju da premija ne bude plaćena o dospelosti, ugovor će prestati po samom zakonu istekom roka od trideset dana od kada je osigurač obavestio osiguranika da je premija dospela.

2) Formalizam ugovora o osiguranju

U našoj pravnoj teoriji postoji spor oko pitanja da li je ugovor o osiguranju formalan ili neformalan ugovor. Pojedini pravni pisci **ističu da ZOO uvodi princip formalnosti ugovora o osiguranju.**¹ Naime, članom 901. pomenutog zakona je predviđeno da je **ugovor o osiguranju zaključen kada ugovarači potpišu polis osiguranja ili listu pokrića.** Analizom citirane zakonske odredbe izvlačimo zaključak da je **za punovažnost** ugovora o osiguranju **neophodna pismena forma**, u suprotnom, isti neće proizvoditi pravna dejstva. Pravilo o formalnosti ugovora o osiguranju nije, međutim, apsolutnog karaktera, jer od njega postoje **tri bitna izuzetka:**

1. Odstupanja koja predviđa sam zakon kada će se ugovor smatrati punovažnim iako ugovarači nisu potpisali polis ili listu pokrića. Član 901. st. 2. i 3. ZOO predviđa da u slučaju ako je osiguraču učinjena pismena ponuda za zaključenje ugovora sa svim bitnim elementima, a on je u roku od osam dana (odnosno trideset dana ukoliko je potreban lekarski pregled) ne odbije, smatraće se da je prihvatio ponudu i da je ugovor zaključen. Članom 903. ZOO predviđena je mogućnost da se uslovima osiguranja predvide slučajevi u kojima ugovorni odnos nastaje samim plaćanjem premije.

2. Mogućnost odstupanja od pravila da ugovor o osiguranju mora da bude zaključen u pismenoj formi postoji i u slučajevima kada je to u nesumnjivom interesu osiguranika (čl. 900. st. 2. ZOO).

¹ Šulejić, Pravo osiguranja, Novi Sad, 1992, str. 145.

3. Treće odstupanje predviđa opšte pravilo predviđeno čl. 73. ZOO. Primenjeno na ugovor o osiguranju dovodi do zaključka da će se ugovor o osiguranju koji je izvršen od strane ugovornika smatrati punovažnim iako nije sačinjen u zahtevanoj formi, osim ukoliko iz cilja zbog koga je forma propisana ne proizilazi što drugo.

Navedeni izuzeci naveli su pojedine autore na zaključak da je **ugovor o osiguranju neformalan ugovor jer se može zaključiti konkludentnom radnjom, kao i jednostranim plaćanjem premije osiguranja.**²

Pojedini teoretičari ističu da je princip formalnosti koji je uveden ZOO, **prema domenu materije** u kome se primenjuje, i **prema mogućnosti raznih odstupanja** u njegovoj primeni, ipak **princip sa dosta ograničenom primenom**. Ovo imajući u vidu da se ZOO ne primenjuje na plovidbena osiguranja, na osiguranje potraživanja, kao i na reosiguranje što znači da u ovim oblastima važi princip konsensualnosti ugovora o osiguranju.

U slučaju kada je ugovor o osiguranju formalan na njega se primenjuju opšta zakonska pravila koja važe za formalne ugovore. To bi značilo da određena forma mora biti ispoštovanja i za sve kasnije izmene i dopune ugovora, kasnije usmene dopune o sporednim tačkama punovažne su ukoliko to nije protivno cilju zbog koga je forma ustanovljena, dopuštene su i kasnije usmene pogodbe kojima se smanjuju obaveze ugovornika, u načelu, postoji mogućnost raskida ugovora i neformalnim sporazumom.

c. Aleatornost ugovora o osiguranju

Mišljenja pravnih teoretičara u pogledu ove osobine ugovora o osiguranju su podeljena. Jedan broj autora ugovor o osiguranju smatra za **aleatoran** ugovor, dok drugi u njemu vide **komutativan** ugovor.

Ono što je karakteristično za **aleatorne ugovore** je to da **u momentu zaključenja ugovora nisu poznate visina i uzajamni odnos prestacija ugovornih strana**, naime, **od nastupanja neizvesnog slučaja zavisi da li će i u kojoj visini neka ugovorna strana nešto dobiti ili izgubiti**. Tako se zaključak o aleatornoj prirodi ugovora o osiguranju izvodi na osnovu činjenice da u momentu sklapanja ugovora **ugovarač osiguranja ne zna da li će izgubiti premiju koju je platio, ili će dobiti naknadu iz osiguranja** koja po svojoj visini znatno premašuje visinu premije. Isto tako, **ishod posla nije poznat ni osiguraču za koga je neizvesno da li će naplatiti premiju bez obaveze da za nju plaća bilo kakvu protivvrednost**, ili će morati da osiguraniku plati naknadu koja je znatno veća od premije koju je ostvario.

Protivnici shvatanja o aleatornoj prirodi ugovora o osiguranju ističu kao argument da **na strani osiguranika ne postoje bilo kakvi elementi neizvesnosti** u pogledu ostvarivanja dobitka. **Ukoliko se osigurani slučaj ne ostvari osiguranik gubi premiju, ali njemu je ta činjenica unapred bila poznata i na istu je pristao**. Kada je reč o **osiguraču**, ističe se da **zahvaljujući zakonu velikih brojeva eliminiše aleu**, te da je, posmatrajući celokupno poslovanje, osigurač uvek na dobitku. Iako je ova činjenica tačna, ukoliko posmatramo pojedinačan posao osiguranja, a što je i jedino ispravno sa stanovišta pravne analize, osigurač je u nesigurnoj poziciji jer nikada ne zna da li će u konkretnom poslu ostvariti dobitak ili će izgubiti. Samo u ovom slučaju pojedini autori vide elemente aleatornosti u ugovoru o osiguranju.

² Carić-Kapor, Ugovori robnog prometa, Novi Sad, 2000, str. 308.

d. Ugovor o osiguranju kao ugovor po pristupu (athezioni ugovor)

U savremenom društvu ugovor o osiguranju se zaključuje **masovno**, a često je potrebno postići i određenu **brzinu** prilikom njegovog zaključenja. Upravo zbog toga **osigurač nije u prilici da sa svakim osiguranikom ponaosob pregovara o svakoj pojedinoj tački ugovora**. Umesto toga, **osigurač** kao ugovorna strana koja se **profesionalno bavi osiguranjem, propisuje opšte uslove osiguranja za svaku oblast osiguranja, koje uslove osiguranik prilikom zaključenja ugovora prihvata, odnosno kojima pristupa**. Pomenuti opšti uslovi osiguranja predstavljaju **standardizovanje odredbe** kojima se regulišu gotovo **sva bitna pitanja ugovora o osiguranju**, poput zaključenja ugovora, obaveza ugovornih strana, obimu pokrivenih rizika, načinu plaćanja premije i sl. Pošto su opštim uslovima osiguranja regulisane skoro sve bitne stavke, ugovornim stranama preostaje da prilikom zaključenja ugovora pregovaraju jedino o predmetu osiguranja i visini osigurane sume, visini premije i periodu na koji se ugovor zaključuje.

Obzirom na ovo njegovo svojstvo, na ugovor o osiguranju se primenjuju zakonska pravila koja važe za athezione ugovore, a koja imaju za cilj da **zaštite ekonomski slabiju stranu**, u ovom slučaju osiguranika. Tako će se prilikom tumačenja ovih ugovora primenjivati pravilo po kome se ugovor tumači u korist strane koja pristupa ugovoru, odnosno na štetu one koja je sačinila ugovorne odredbe. Isto tako važi i pretpostavka da opšti uslovi imaju dejstvo samo ako su prilikom zaključenja ugovora bili poznati strani koja pristupa. U slučaju da osigurač, koristeći se svojom ekonomski jačom pozicijom, utvrdi za sebe određena prava na štetu osiguranika, takve ugovorne odredbe će ostati bez dejstva.

e. Ugovor o osiguranju je ugovor sa trajnim izvršenjem obaveza (sukcesivan ugovor)

Karakteristično za ovaj ugovor je da se ispunjenje obaveze ugovornih strana proteže na jedan duži period vremena. Tačno je da se **obaveza osiguranika može sastojati u plaćanju jednokratne premije** osiguranja, a **obaveza osigurača** u davanju **jednokratne naknade** iz osiguranja. Međutim, ono što je bitno za kvalifikaciju ugovora o osiguranju kao sukcesivnog ugovora jeste da se **ugovorne strane obavezuju za određeni period vremena. Premija koju plaća osiguranik odgovara vremenu trajanja pokrića, dok je osigurač sa svoje strane obavezan da za sve vreme trajanja osiguranja iz rezervi koje obrazuje isplati naknadu ukoliko nastupi osigurani slučaj**. Može se zaključiti da se obaveze ugovornih strana raspoređuju na celo vreme trajanja ugovora.³

Iz ove osobine ugovora proističe primena zakonskih odredbi o promenjenim okolnostima, zatim mogućnost da se ugovori koji su zaključeni na određeno vreme po isteku toga vremena obnavljaju putem *tacita reconductio*, u slučaju raskida ugovora pravan dejstva raskida važe samo za budućnost.

f. Ugovor o osiguranju kao ugovor robnog prometa ili ugovor građanskog prava

U zavisnosti od toga ko se pojavljuje u svojstvu osiguranika, priroda ugovora o osiguranju može biti dvojaka. U slučaju kada se ugovor zaključuje sa **privred-**

³ Jovanović, Osiguranje u privredi, Zagreb, 1962, str. 66.

nopravnim subjektom, ugovor o osiguranju spada u ugovore robnog prometa, u suprotnom, kada osiguranik nije privredni subjekt, u pitanju je ugovor građanskog prava.

Određivanje ugovora o osiguranju kao posla robnog prometa ili ugovora građanskog prava od značaja je u praksi za primenu opštih pravila privrednog ili građanskog prava, kao i za određivanje sudske nadležnosti.

g. Ugovor o osiguranju kao ugovor međusobnog poverenja (*Uberrimae fidei*)

Načelo savesnosti i poverenja je karakteristično za ugovore uopšte, a ne samo za ugovor o osiguranju. Međutim, ovim se želi istaći da je ovo svojstvo, koje se pretpostavlja kod svih ugovora, kod ugovora o osiguranju posebno naglašeno. S obzirom na naročiti značaj savesnosti i poštenja kod ugovora o osiguranju, potreba ovog načela je potrebno i strožije ceniti.⁴

Načelo savesnosti i poštenja konkretizuje se u nizu obaveza ugovornih strana. Kada je reč o osiguraniku to je slučaj sa njegovom obavezom da u momentu zaključenja ugovora **prijavi tačno i potpuno okolnosti od značaja za procenu rizika**, da prijavi **promenu rizika**, da se stara **da se osigurani slučaj ne dogodi**, da preduzme mere **spasavanja**, obezbedi **dokaze** itd. S druge strane, ovo svojstvo ugovora zahteva i određeni kvalitet u ponašanju osiguravača, naročito kada je reč o **proceni štete i brzini isplate** naknade iz osiguranja.⁵

4. Osnovni elementi ugovora o osiguranju

1. Rizik

Jedan od bitnih elemenata pravnog odnosa osiguranja jeste rizik. **Rizik predstavlja mogućnost nastupanja neizvesnog događaja koji ne zavisi od isključive volje zainteresovanih lica i čije je osiguranje dopušteno zakonom, javnim poretком i moralom.**⁶ U pojedinim slučajevima poistovećuje se rizik i osigurani slučaj. Međutim, između ova dva pojma postoji velika razlika. **Dok kod rizika govorimo samo o mogućnosti nastupanja događaja, kod osiguranog slučaja je taj događaj upravo nastupio.**

U **zakonu** rizik je određen kao događaj s obzirom na koji se zaključuje osiguranje (osigurani slučaj) i koji mora biti **budući, neizvestan i nezavisan od isključive volje ugovarača**. Zakon, dakle, određuje rizik kao budući događaj. Treba, međutim, napomenuti da je **pod određenim uslovima moguće osiguranje događaja koji su se već ostvarili (putativan) rizik**. U tom slučaju zakon predviđa da će ako je ugovoreno da će osiguranjem biti obuhvaćen određeni period koji prethodi zaključenju ugovora, ugovor biti ništav ako je u času njegovog zaključenja zainteresovanoj strani bilo poznato da se osigurani slučaj već dogodio, odnosno da je već tada prestala mogućnost da se on dogodi.

Da bi rizik bio pogodan za osiguranje potrebno je da se steknu određeni pravno relevantni uslovi:

⁴ Jovanović, nav. delo, str. 67.

⁵ Šulejić, nav. delo, str. 147.

⁶ Šulejić, nav. delo, str. 74.

a) Mogućnost nastupanja događaja

Događaj koji je obuhvaćen osiguranjem mora biti moguć, a što je u skladu sa opštim pravilom obligacionog prava po kome ugovor čiji je predmet nemoguć ne proizvodi pravno dejstvo.

b) Neizvesnost

Bitno obeležje rizika, ali i osiguranja uopšte, jeste neizvesnost. Pokrivanje rizika za koji se pouzdano zna da će se ostvariti u određeno vreme bilo bi suprotno aleatornoj prirodi ugovora o osiguranju, kao i protivno javnom poretku i moralu. Stoga zakon, u skladu sa rešenjima iz uporednog prava, predviđa da je ugovor o osiguranju ništav ako je u času njegovog zaključenja već nastao osigurani slučaj, ili je bio u nastupanju, ili je bilo izvesno da će nastupiti, ili ako je već tada prestala mogućnost da on nastane.

c) Nezavisnost od isključive volje zainteresovanih lica

Obaveza iz ugovora o osiguranju za osigurača nastaje uvek ukoliko je osigurani događaj nastao usled slučaja. Ukoliko je taj događaj prouzrokovan isključivom voljom ugovorne strane, za nju će rizik izgubiti svojstvo neizvesnosti. Međutim, uticaj čovekove volje se ne može u potpunosti isključiti. Ono što je moguće, to je da se odredi do koje je mere dozvoljena intervencija volje u ostvarenju osiguranog slučaja. Bitno je da uticaj volje nije **isključivo** doprineo prouzrokovanju osiguranog slučaja.

Postoje različiti stepeni volje koji povlače različite reperkusije na osiguranje. Po pravilu, zla namera je uvek isključena iz osiguranja, lakši oblici nepažnje se uglavnom pokrivaju osiguranjem, što se, pak, grube nepažnje tiče, ona se ponekad izjednačava sa nepažnjom, dok u drugim slučajevima to nije slučaj.

Naravno, da bi se moglo smatrati da postoji uticaj volje na ostvarivanje rizika, potrebno je da postoji uzročna veza između ponašanja zainteresovanog lica i nastanka osiguranog slučaja.

d) Dopuštenost rizika

Rizik mora biti dopušten zakonom, javnim poretком i moralom.

Ograničenje rizika

U interesu pravne sigurnosti potrebno je tačno utvrditi koji se rizici pokrivaju osiguranjem. Ova određivanja se vrše uglavnom ugovorom o osiguranju, ali i zakonom. Zakonom predviđena ograničenja rizika idu u dva pravca. Pre svega, zakonom se određuju uslovi koje mora da ispunjava određeni rizik da bi uopšte mogao da bude obuhvaćen ugovorom o osiguranju. S druge strane, zakonom se i takativno nabrajaju rizici čije je osiguranje isključeno. Unutar ovih zakonom predviđenih ograničenja, ugovorne strane su slobodne da ugovorom odrede koji će rizici biti njime obuhvaćeni.

Kada je reč o osiguranju imovine, zakonom je isključena odgovornost osigurača u pogledu **štete koja je prouzrokovana namerom ili prevarom** osiguraniка, odnosno ugovarača osiguranja, **štete koja je posledica nedostatka osigurane stvari, štete koje su posledica ratnih i političkih rizika**.

U slučaju osiguranja lica, zakonom se uglavnom **isključuju rizici svesnog samoubistva osiguraniка, namernog ubistva osiguraniка, namernog prouzrokovanja nesrećnog slučaja**, nastupanje smrti ili nesrećnog slučaja usled ratnih operacija.

a) Osigurani slučaj

Osigurani slučaj predstavlja ostvarenje rizika koji je pokriven osiguranjem. Drugim rečima, **osigurani slučaj je ostvareni rizik**. Naime, dok se pod rizikom podrazumeva mogućnost nastupanja određenog događaja, osigurani slučaj predstavlja realizovani događaj.⁷ Nešto preciznije rečeno, **osigurani slučaj je događaj koji je unapred određen ugovorom o osiguranju ili zakonom i čije nastupanje povlači glavnu obavezu osigurača, odnosno isplatu naknade iz osiguranja**.⁸ Stoga se osigurani slučaj pojavljuje kao neka vrsta predviđene **dospelosti glavne obaveze osigurača**.⁹ Osigurani slučaj, međutim, povlači i određene obaveze na strani osiguranika, kao što je prijava njegovog nastupanja, preduzimanje mera spasavanja itd.

Nastupanje osiguranog slučaja **ne mora nužno da znači i promenu postojećeg stanja**. Tako, kao što je to na primer slučaj kod osiguranja lica, produženje postojećeg stanja, bez ikakvih spoljnih promena, takođe predstavlja nastupanje osiguranog slučaja (npr. doživljenje određenih godina starosti).

Kada je reč o imovinskim osiguranjima uobičajeno je da se osigurani slučaj često naziva “štetni događaj”. Međutim, nastupanje šetnog slučaja, čak i kada je reč o promeni postojećeg stanja, ne mora uvek da znači i nastupanje štetnih posledica (npr. osiguranje za slučaj rođenja osobe).

Osigurani slučaj je potrebno razlikovati i od predmeta osiguranja. Naime, dok je predmet osiguranja predmet na koji se ono odnosi, dotle osigurani slučaj predstavlja promenu ili produženje stanja predmeta osiguranja.

1. Vreme i mesto nastupanja osiguranog slučaja

Da li će za osigurača nastupiti obaveza iz ugovora o osiguranju zavisi od vremena i mesta nastupanja osiguranog slučaja. Drugim rečima, **osigurani slučaj mora da se dogodi za vreme trajanja pokrića osiguranja**. Izraz “nastupanje osiguranog slučaja” nije precizan i moguće je da se pojave određene teškoće u njegovom tumačenju koje za sobom povlače i važne praktične posledice. Potencijalni problem je u tome što postoji mogućnost da se momenat nastupanja uzroka jednog događaja, samo njegovo nastupanje, kao i momenat ostvarivanja posledica koje on proizvodi vremenski ne poklapaju, te da neki od njih budu obuhvaćeni periodom osiguranja, a neki ne. Postoje shvatanja da je relevantan uzrok događaja, a ne posledica, te da će osigurač biti u obavezi ukoliko je uzrok nastao u vremenu i mestu koji su pokriveni osiguranjem, bez obzira da li je u tom vremenu i mestu nastupila i posledica.¹⁰ Po drugom shvatanju merodavno je vreme kada je nastala šteta, a ne vreme kada je nastao uzrok te štete, odnosno vreme kada je utvrđena šteta i njena visina.¹¹

Mesto nastupanja osiguranog slučaja takođe je bitno jer će **osigurač biti u obavezi samo ukoliko je osigurani slučaj nastupio u mestu određenom u ugovoru o osiguranju**.

⁷ Jakaša, Pravo osiguranja, Zagreb, 1972, str. 186.

⁸ Šulejić, nav. delo, str. 98.

⁹ Jovanović, nav. delo, str. 34.

¹⁰ Jakaša, nav. delo, str. 187.

¹¹ Šulejić, nav. delo, str. 99.

Vezano za problematiku vremena i mesta nastupanja osiguranog slučaja pojavljuje se princip **tzv. nedeljivosti osiguranog slučaja**. U teoriji je zastupljeno shvatanje da princip nedeljivosti obuhvata komponente vremenske i stvarne nedeljivosti. U vremenskom pogledu to bi značilo da je osigurani slučaj pokriven osiguranjem i onda kada je nastupio neposredno pred kraj perioda osiguranja, pa je trajao izvesno vreme i prestao po isteku perioda osiguranja. U stvarnom pogledu nedeljivosti osiguranog slučaja podrazumeva se da su jednim osiguranim slučajem obuhvaćene sve one štete koje su neposredna posledica inicijalnog uzroka.¹²

c. Suma osiguranja

Suma osiguranja je **suma novca predviđena zakonom ili ugovorom o osiguranju koja predstavlja gornju granicu osiguračeve obaveze**.¹³ Značaj ovog instituta ogleda se u tome što je suma osiguranja **najveći iznos koji je osigurač dužan da plati osiguraniku kada nastupi osigurani slučaj**.¹⁴ Pored toga, suma osiguranja je i jedan od činilaca na osnovu koga se **određuje visina premije**. Suma osiguranja se pojavljuje u svim vrstama osiguranja, ali je njen značaj u pojedinima od njih posve različit.

a) Osiguranje lica

Najveći značaj suma osiguranja ima u oblasti osiguranja lica gde je ona **jednaka naknadi koju osigurač isplaćuje kada nastupi osigurani slučaj**. Ona u ovoj grani osiguranja predstavlja isključivo merilo obima osiguračeve obaveze. Upravo zbog ove značajne uloge suma osiguranja lica predstavlja **bitan element ugovora**. Njena visina se utvrđuje sporazumno između osiguranika i osigurača ili zakonom.

b) Imovinska osiguranja

Kod imovinskih osiguranja suma osiguranja **takođe predstavlja gornju granicu osiguračeve obaveze, s tim što ona ne mora da bude jednaka naknadi iz osiguranja** kao što je to slučaj kod osiguranja lica. **Ona je ovde jedan od činilaca za izračunavanje naknade iz osiguranja**. **Pored nje**, na visinu naknade utiču i **vrednost stvari, kao i visina štete**. Suma osiguranja kao gornja granica osiguračeve obaveze ne mora uvek da bude dostignuta. S obzirom na ulogu koju ima u ovoj vrsti osiguranja, suma osiguranja ovde **ne predstavlja bitan element ugovora** nego samo *naturalia negotii*, što znači da je i bez nje ugovor pravno valjan. Ukoliko se suma osiguranja ne odredi ugovorom, vrednost osigurane stvari će se smatrati sumom osiguranja.

Postoji tesna veza između sume osiguranja i vrednosti osigurane stvari, odnosno vrednosti osiguranog interesa.¹⁵ Naime, suma osiguranja ne sme biti veća od vrednosti osiguranog interesa, odnosno vrednosti osigurane stvari u momentu zaključenja ugovora. U vezi sa ovim pojavljuju se pojmovi punog osiguranja, podosiguranja i nadosiguranja (ili osiguranja iznad vrednosti).

O **punom osiguranju** govorimo u slučaju kada se suma osiguranja i vrednost osiguranog interesa podudaraju. **Nadosiguranje** ili osiguranje iznad vrednosti je

¹² Jakaša, nav. delo, str. 188.

¹³ Nikolić, nav. delo, str. 73.

¹⁴ Jakaša, nav. delo, str. 181.

¹⁵ Jakaša, nav. delo, str. 175.

slučaj kada je suma osiguranja veća od vrednosti osigurane stvari. S obzirom na princip obeštećenja, kao osnovni princip u imovinskom osiguranju, u slučaju nadosiguranja osiguranik će moći da ostvari naknadu samo u visini nastale štete. O **podosiguranju** je reč kada je suma osiguranja manja od vrednosti osigurane stvari, odnosno kada neka stvar nije osigurana na svoju punu vrednost. U ovom slučaju naknada će se izračunati po principu proporcionalnosti, imajući u vidu sumu osiguranja, vrednost stvari i visinu štete.

Kao što je napred već pomenuto, i kod imovinskih osiguranja suma osiguranja **predstavlja gornju granicu osiguračeve obaveze**. Ovo pravilo, međutim, trpi **izuzetke kada je reč o troškovima** koji su učinjeni u cilju **spasavanja**, sprečavanja nastupanja osiguranog slučaja. **Osigurač je dužan da naknadi ove troškove i onda kada oni zajedno sa naknadom štete premašuju sumu osiguranja.**

c) Osiguranje od odgovornosti

Kod osiguranja od odgovornosti suma osiguranja ima specifičnu ulogu. Ona, za razliku od imovinskog osiguranja, nije u vezi sa vrednošću osigurane stvari. Naime, vrednost osigurane stvari ovde nije moguće ni utvrditi, jer nije moguće unapred znati kolika će šteta nastati usled prouzrokovanja štete trećem licu. Suma osiguranja se ovde **određuje na bazi pretpostavke o visini štete koja drugome može da bude naneta**. Isključena je primena pravila koja važe za podosiguranje i nadosiguranje.

d) Premija osiguranja

Premija predstavlja jedan od bitnih elemenata ugovora o osiguranju. Naime, besplatno preuzimanje rizika od strane osigurača bilo bi suprotno prirodi posla osiguranja. Pored toga, **premija je i predmet osnovne obaveze** jedne ugovorne strane, odnosno **osiguranika**. Plaćanje premije predstavlja protivčinidbu osiguranika nasuprot obavezni osigurača. U skladu sa tim pojedini pravni pisci premiju određuju kao **svotu novca koju je osiguranik dužan da plati kao naknadu za izvršenje obaveze osigurača**.¹⁶ Postoje i sveobuhvatnije definicije premije koje sublimišu i osnov plaćanja premije, vreme i mesto plaćanja. Tako se premija određuje i kao svota novca koju osiguranik, odnosno ugovarač osiguranja, na osnovu ugovora ili zakona, uplaćuje osiguraču sukcesivno, u određenim vremenskim razmacima dok traje odnos osiguranja, odnosno koji se isplaćuje odjednom, prilikom ili odmah po zasnivanju odnosa osiguranja.¹⁷ Po jednoj drugoj definiciji premija je naknada koju osigurač prima od osiguranika u zamenu za obećanu prestaciju, odštetu ili osiguranu svotu, ona je cena uz koju osigurač preuzima teret rizika.¹⁸ Stoga je čest slučaj da se premija naziva cenom rizika. Ovo određenje polazi od tesne povezanosti premije i rizika. Naime, premija **mora uvek da bude srazmerna težini rizika i vremenskom periodu u kome se rizik pokriva**. Osim toga, premija se ponekad **naziva i cenom osiguranja**, imajući u vidu da na njenu visinu pored rizika utiču i neki drugi elementi kao npr. suma osiguranja.

Postoje i definicije koje bi se obzirom na promenjene društveno-ekonomske odnose mogle smatrati prevaziđenim. Tako se premija smatra za ulog, odnosno do-

¹⁶ Šulejić, nav. delo, str. 94.

¹⁷ Jovanović, nav. delo, str. 36.

¹⁸ Jakaša, nav. delo, str. 158.

prinos osiguranika za organizovanje zaštite od rizika.¹⁹ Kritičari ovog shvatanja naglašavaju da je potrebno da se razlikuju dve funkcije premije, a to su pravna i ekonomska. Sa ekonomskog gledišta premija bi se mogla objasniti kao ulog u stvaranju fonda za isplatu, ali je sa pravnog stanovišta neophodno premiju posmatrati kroz prava i obaveze ugovornih strana.

Prema načinu plaćanja premije razlikuje se **tekuća premija** i **miza**. **Tekuća premija se plaća sukcesivno i po pravilu se obračunava za period od godinu dana, dok se miza plaća odjednom, za ceo period osiguranja.**

Načelo deljivosti premije

Načelo deljivosti premije je pitanje koje je u uskoj vezi sa principom proporcionalnosti premije i rizika. Naime, **postoji mogućnost da rizik prestane da postoji pre isteka perioda osiguranja.** U tom slučaju se postavlja **pitanje da li osigurač ima pravo na celokupnu premiju ili je obavezan da vrati deo srazmerno periodu u kome nije snosio rizik.** Pitanje koje se u ovom slučaju nameće je **da li je premija deljiva ili nedeljiva.** U našem pravu je prihvaćeno načelo deljivosti premije, koje je konkretizovano kroz odredbe ZOO.

5. Predmet ugovora o osiguranju

U pravnoj teoriji postoji neslaganje oko pitanja šta je predmet ugovora o osiguranju. Imajući u vidu da je predmet bitan elemenat ugovora, određivanje istog je od izuzetnog, kako teorijskog, tako i naročito praktičnog značaja. Naime, od postojanja ili nepostojanja predmeta zavisi sudbina ugovora, zatim, od dopuštenosti premeta zavisi i dopuštenost ugovora.

U vezi sa ovom problematikom iskristalisale su se različite teorije od kojih su najpoznatije sledeće:

1) Teorija stvari, odnosno lica kao predmeta ugovora o osiguranju

Prema shvatanju pristalica ove teorije predmet ugovora o osiguranju čini **osigurana stvar**, odnosno **osigurano lice**. Drugim rečima, to su **stvari izložene riziku kod imovinskog osiguranja, ili lica na čiji se život, smrt, invaliditet ugovara kod osiguranja lica.** U prilog ove teorije ističu se sledeći argumenti:

- Bez obzira da li osigurač naknadu isplaćuje u novcu ili naturi, krajnji cilj osiguranja je naturalna restitucija;
- Stvar kao predmet ugovora je prihvatljiva i onda kada se više ugovora odnosi na istu stvar, kao i kada je u pitanju tuđa stvar;
- Kod osiguranja lica predmet ugovora su lična dobra kao što su život, zdravlje, radna sposobnost.

Protiv ovog shvatanja ističe da **stvari za sebe ne mogu biti predmet pravnog posla, već da one u pravnu sferu dolaze tek kroz obaveze lica.** Takođe se ističe da **čovjek i ljudski život ne mogu biti predmet ugovora.**

2) Teorija o interesu kao predmetu ugovora o osiguranju

Prema ovoj teoriji predmet ugovora o osiguranju je sam **interes da se ne dogodi osigurani slučaj i time spreči imovinski gubitak.** Pristalice ove teorije u

¹⁹ Nikolić, nav. delo, str. 136.

obrazloženju svojih shvatanja polaze sa različitih gledišta. Prema jednim, interes kao predmet se zasniva na ideji potrebe kao bitnom pitanju osiguranja. Drugi, pak, shvataju interes kao jednu vezu moralnog karaktera između ugovarača osiguranja i osiguranika, odnosno lica od čijeg života, zdravlja, telesnog integriteta zavisi ispunjenje osiguračevih obaveza.

Pomenuta teorija brani se sledećim argumentima:

- Interes predstavlja bitan elemenat kod imovinskog osiguranja jer se bez njega ne može ni govoriti o šteti;
- Šomažno osiguranje može da se objasni jedino sa gledišta ove teorije;
- Osiguranje tuđih stvari u svoju korist moguće je objasniti jedino putem interesa.

Protivnici ove teorije ističu **da je inteers karakterističan samo za imovinska osiguranja, ali da isti ne predstavlja bitan element kod osiguranja lica**. Takođe se navodi da pristalice ove teorije posredno prihvataju stvar kao predmet ugovora o osiguranju, jer i interes ima za predmet stvar.

3) Teorija o riziku kao predmetu ugovora o osiguranju

Vivante, jedan od pobornika ove teorije, ističe da je predmet ugovora o osiguranju rizik, odnosno verovatnoća nastupanja opasnosti koja ugrožava imovinu. Prema Hemardu kod svakog osiguranja u prvi plan dolazi rizik i on treba da bude nezavisan elemenat, koji predstavlja jedinstven predmet osiguranja. Radi rizika se i zaključuje osiguranje.

Protiv ove teorije se navode sledeći argumenti:

- Rizik predstavlja bitan elemenat osiguranja, ali je apsurdno smatrati ga za predmet zaštite. **Rizik je uslov, a ne predmet ugovora;**
- Rizik se u toku trajanja osiguranja može menjati i voljom trećih lica, dok se predmet ugovora ne može menjati na taj način.

4) Teorija prestacije kao predmet ugovora o osiguranju

Prema ovom shvatanju predmet ovog ugovora čine **prestacije ugovornih strana** koje su predmet njihovih ugovornih obaveza. Preciznije govoreći, to su u prvom redu **premija i naknada iz osiguranja kao i čitav niz sporednih obaveza**. Glavne zamerke koje se stavljaju ovoj teoriji je da ne pravi dovoljnu razliku između predmeta i osnova.

Dr Nikola Nikolić povodom ove problematike navodi da su predmet svakog ugovora ugovorne obaveze, a da te obaveze imaju svoje predmete. “Osnovna je greška ove teorije u tome što one zapostavljaju ovaj momenat. One sve preskaču ovu osnovnu kariku u lancu ugovora i prelaze na predmet samih ugovornih obaveza, koji se javlja kao posebno pitanje i u okviru čijeg se rešavanja treba odlučiti za jedno od izloženih shvatanja.”

6. Dejstva ugovora o osiguranju

Obaveze ugovornih strana

a) Obaveze osigurača

Ugovor o osiguranju stvara uzajamna prava i obaveze ugovornim stranama, odnosno osiguraču i osiguraniku. Radi detaljnije i sistematičnije analize obaveze ugovornih strana je moguće hronološki sistematizovati u tri grupe:

1. Obaveze u momentu zaključenja ugovora o osiguranju;
2. Obaveze u toku trajanja osiguranja;
3. Obaveze kada nastupi osigurani slučaj.

1. Obaveze u momentu zaključenja ugovora

a) Obaveza prihvatanja ponude osiguranika

U pogledu zaključenja ugovora o osiguranju u našem pozitivnom pravu u načelu je zastupljen princip autonomije volje, odnosno princip dobrovoljnosti, koji podjednako važi za obe ugovorne strane.

Donošenjem ZOO prestala je obaveza osigurača da prihvati ponudu za zaključenje ugovora o osiguranju, a koja obaveza je bila predviđena tada važećim zakonom. Naime, ZOO predviđa mogućnost da osigurač odbije ponudu iako ona ne odstupa od uslova pod kojima on vrši predloženo osiguranje.

Pitanje je kako postupiti u slučaju obaveznih osiguranja gde je osiguraniku zakonom naloženo da zaključi ugovor o osiguranju. Prema nekim mišljenjima rešenje koje predviđa pravo osigurača da odbije ponudu za zaključenje ugovora bi u ovom slučaju bilo neprihvatljivo.

b) Obaveštenje osiguranika o uslovima osiguranja i njihova predaja

Opšti uslovi osiguranja imaju ogroman značaj kod posla osiguranja kao izvor prava. Međutim, isti su ugovornog karaktera i obavezuju drugu ugovornu stranu samo ako su joj u momentu zaključenja ugovora bili poznati ili morali biti poznati. U cilju zaštite ugovorne strane koja im pristupa, zakonom je propisana obaveza da opšti uslovi moraju biti objavljeni na uobičajeni način. Kada je reč o ugovoru o osiguranju, zakon pojačava ovu obavezu osigurača, a sve u cilju zaštite osiguranika i izbegavanja kasnijih eventualnih sporova. Naime, ZOO predviđa da je **osigurač dužan upozoriti ugovarača osiguranja da su opšti i posebni uslovi osiguranja sastavni deo ugovora i predati mu njihov tekst, ako ti uslovi nisu odštampani na samoj polisi**. Izvršenje ove obaveze osigurača mora biti konstatovano na polisi.

2. Obaveze osigurača u toku trajanja osiguranja

a) Stvaranje i održavanje rezervi osiguranja

Osiguravajuće organizacije se kao preduslov svog urednog poslovanja stara-ju o finansiranju i održavanju rezervi osiguranja. Pri rukovanju ovim sredstvima neophodno je voditi računa o likvidnosti i sigurnosti ovih sredstava. Sredstva osiguranja moraju se namenski trošiti.

b) Preduzimanje mera prevencije i represije

Preduzimanje preventivnih mera, u principu, predstavlja obavezu osiguranika kojeg u slučaju nepreduzimanja istih pogađaju određene sankcije. I pored toga postoji mogućnost da se ugovori obaveza osigurača da preduzme neke preventivne mere, kao npr. da nabavi protivpožarnu opremu.

c) Radnje u vezi sa polisom

Pravo je osiguranika da zahteva da mu se izda polisa ili neka druga isprava o osiguranju, odnosno da u slučaju gubitka polise traži izdavanje njenog duplikata.

Ovim pravima osiguranika odgovaraju određene obaveze osigurača. Kada je reč o osiguranju života zakonom je predviđena obaveza osigurača da zameni nestalu polis ako mu se odnese punovažna sudska odluka kojom se nestala polisa oglašava nevažećom, ali osigurač može da zameni nestalu polis duplikatom i bez sudske odluke o amortizaciji, ako nije reč o osiguranju u korist donosioca.

3) Obaveze osigurača kada nastupi osigurani slučaj

a) Isplata naknade osiguranja ili osigurane sume

Ovom osnovnom obavezom osigurača ostvaruje se smisao ugovora o osiguranju, odnosno dolazi do ispunjenja ekonomskog interesa osiguranika. U cilju zaštite interesa osiguranika zakonom su **predviđeni rokovi** u kojima je osigurač obavezan da izvrši svoju ugovornu obavezu. ZOO predviđa da je osigurač dužan da isplati naknadu ili osiguranu sumu u ugovorenom roku **koji ne može biti duži od 14 dana, računajući od dana kada je osigurač dobio obavetenje da se osigurani slučaj dogodio**. U ZPUP ovaj rok iznosi mesec dana od dana dostavljanja odštetnog zahteva.

Navedene zakonske odredbe su **imperativne prirode**, što znači da se zakonom **predviđeni rokovi ne mogu produžavati**, ali da je moguće njihovo skraćivanje u interesu osiguranika.

U pojedinim slučajevima po prirodi stvari **potrebno je izvesno vreme da bi se utvrdilo postojanje osiguračeve obaveze i njena visina**. U ovom slučaju ZOO predviđa da **rok za ispunjenje osiguračeve obaveze počinje teći od momenta utvrđenja postojanja obaveze i njenog iznosa**.

Ukoliko nije moguće da se sve činjenice značajne za utvrđivanje postojanja i visine osiguračeve obaveze utvrde u roku dospelosti obaveze osigurača, zakonom je predviđeno pravo ovlašćenih lica da od osigurača zahtevaju isplatu do tada utvrđenog iznosa njegove obaveze.

Prigovori osigurača

Osigurač kao dužnik naknade iz osiguranja može istaći prigovore protiv zahteva poverioca ove naknade. Prigovori osigurača mogu se odnositi na činjenice koje isključuju ili umanjuju njegovu obavezu, ništavost ugovora, zastarelost, gubitak prava itd. Zakon otklanja dilemu prema kojim licima se navedeni prigovori mogu istaći. ZOO je predvideo da je protiv zahteva donosioca polise, kao i zahteva drugog lica koje se na nju poziva, osigurač može istaći sve prigovore koje ima u vezi sa ugovorom prema licu sa kojim je zaključio ugovor o osiguranju.

Od navedenog pravila postoji izuzetak kada je reč o zahtevima trećih lica kod osiguranja od odgovornosti, kao i nosilaca stvarnih prava na osiguranoj stvari. U ovim slučajevima osigurač može istaći samo prigovore koji su nastali pre nego što se osigurani slučaj dogodio.

b) Troškovi spasavanja

Obaveza je osiguranika da preduzme neophodne mere u cilju sprečavanja nastupanja štete kao i njenog smanjenja. Troškove koje bi osiguranik imao usled preduzimanja ovih mera snosi osigurač pod uslovom da su ti troškovi bili nužni, opravdani i u srazmeri sa visinom štete. Pomenute troškove osigurač je dužan da naknadi i u slučaju da oni premašuju sumu osiguranja.

b. Obaveze osiguranika

Obaveze osiguranika je takođe moguće sistematizovati u tri grupe, i to prema kriterijumu vremena njihovog ispunjenja:

1) Obaveze osiguranika u momentu zaključenja ugovora

a) Obaveza prijavljivanja okolnosti koje su od značaja za procenu rizika

Sva zakonodavstva predviđaju obavezu osiguranika da u momentu zaključenja ugovora o osiguranju **podnese tačne i potpune podatke za ocenu težine rizika**, a koje su mu poznate ili mu nisu mogle ostati nepoznate.

U **zavisnosti od konkretnog slučaja, kao i od vrste osiguranja**, određuje se koje su to okolnosti od značaja za ocenu rizika. Ispunjenje ove obaveze osiguranika je u velikom broju slučajeva olakšano postojanjem upitnika sastavljenih od strane osigurača. Ovim upitnicima, a koje osiguranik popunjava prilikom zaključenja ugovora, obuhvaćene su uglavnom sve bitne okolnosti. Naravno, to ne isključuje obavezu osiguranika da osigurača obavesti i o drugim okolnostima za koje mu je poznato da su od značaja, a koje nisu obuhvaćene upitnikom.

U **pogledu opštepoznatih činjenica** naše zakonodavstvo prihvata rešenje koje je poznato i u uporednom pravu. Naime, **osiguranik nema obavezu da prijavljuje** notorne činjenice koje su poznate osiguraču. ZOO predviđa da se osigurač kome su u času zaključenja ugovora bile poznate ili mu nisu mogle ostati nepoznate okolnosti koje su od značaja za ocenu rizika, a koje je ugovarač osiguranja netačno prijavio ili prećutao, ne može se pozivati na netačnost prijave ili prećutkivanje.

Kršenje ove obaveze osiguranika

Posle zaključenja ugovora može se utvrditi da osiguranik nije dao tačne podatke, odnosno da je prećutao određene okolnosti od značaja za ocenu rizika. U pogledu kršenja ove obaveze osiguranika, ZOO pravi razliku između **namernog netačnog prijavljivanja i nenamernog osiguranikovog propusta**, a kao i većina stranih zakona predviđa **posebna rešenja kada je reč o osiguranju života**.

– U slučaju kada je osiguranik namerno dao netačnu prijavu zakon daje pravo osiguraču da zahteva poništaj ugovora. Pravo je osigurača da od nesavesnog osiguranika kojem je naknadio štetu traži njen povraćaj. Takođe, osigurač ima pravo da zadrži naplaćenu premiju za ceo period u kome je zatražio poništenje ugovora. Osigurač je obavezan da u roku od tri meseca obavesti osiguranika da će koristiti svoje pravo da traži poništaj ugovora, u suprotnom ovo njegovo pravo prestaje. Naravno, u ovom slučaju postoji i mogućnost da osigurač ostane pri ugovoru i traži naknadno povećanje premije.

– U slučaju kada je osiguranik namerno učinio propust povodom prijave, zakon daje osiguraču mogućnost da u roku od mesec dana od saznanja izjavi da raskida ugovor, ili pak da predloži da se premija poveća srazmerno povećanom riziku. Ugovor će prestati istekom roka od 14 dana od kada je osigurač saopštio osiguraniku izjavu o raskidu, odnosno od dana kada je osiguranik primio predlog za povećanje premije, a isti nije prihvatio. U slučaju raskida osigurač je dužan da vrati deo premije koja otpada na vreme do kraja perioda osiguranja.

Ukoliko se osigurani slučaj već dogodio osigurač je dužan da plati naknadu, ali umanjenu srazmerno plaćenoj premiji i onoj koja je trebalo da bude plaćena srazmerno povećanom riziku.

– Zakon predviđa posebna rešenja kada je u pitanju osiguranje života. Ona se ogledaju u tome što se ne pravi razlika između savesnog i nesavesnog postupanja osiguranika, kao i u tome što je posledica ništavosti restitucija za obe ugovorne strane.

b) Obaveza plaćanja prve premije osiguranja

Osiguranik je obavezan da plati premiju na početku perioda na koji se odnosi. ZOO predviđa da se premija plaća u ugovorenim rokovima, a ako treba da se isplati odjednom plaća se prilikom zaključenja ugovora. Od momenta uplate prve premije vezuje se, po pravilu, početak dejstva obaveze osigurača.

2) Obaveze osiguranika u toku trajanja osiguranja

a) Obaveza plaćanja premije osiguranja

Osnovna osiguranikova obaveza iz ugovora o osiguranju je svakako plaćanje premije osiguranja. Obaveza plaćanja premije leži na licu koje je osiguraču suprotna strana u ugovoru, odnosno na osiguraniku. Međutim, postoji mogućnost da se i druga lica jave kao zainteresovana za plaćanje premije, iako na njima ne leži obaveza u tom smislu. **Stoga je zakonom predviđeno da je osigurač dužan da primi uplatu premije osiguranja od svih zainteresovanih lica.**

Po pravilu, **ugovorne strane sporazumno određuju vreme plaćanja premije, ali je u praksi najčešći slučaj da se premija plaća unapred za određeni period.**

U pogledu mesta plaćanja premije u teoriji su poznata dva rešenja. Princip donosivosti premije koji predviđa da je osiguranik dužan da vodi računa o dospelosti premije i da je donese osiguraču, a sa druge strane princip tražljivosti premije prema kome je osigurač dužan da dođe osiguraniku i zatraži isplatu dospele premije. Odredbe ZOO prihvataju princip tražljivosti premije, te predviđaju da je mesto plaćanja premije mesto gde osiguranik ima sedište, odnosno prebivalište, ako ugovorom nije određeno drugo mesto.

b) Obaveza obaveštavanja osigurača o promenama rizika

Okolnosti koje su od značaja za procenu rizika su od izuzetnog značaja za osigurača jer se on upravo u zavisnosti od težine rizika opredeljuje da li ima interesa da zaključi ugovor o osiguranju, odnosno da odredi veću premiju. Otuda obaveza osiguranika da u momentu zaključenja ugovora navede tačne i potpune podatke o tim okolnostima. Međutim, tu se navedena obaveza osiguranika ne završava. **Ukoliko u toku trajanja ugovora dođe do promene okolnosti koje su od značaja za procenu rizika, osigurač je dužan da o tome obavesti osigurača.** Ova obaveza osiguranika postoji ukoliko su novonastale okolnosti takve da u slučaju da su iste postojale u momentu zaključenja ugovora, osigurač ugovor ne bi ni zaključio, ili bi ga sklopio ali uz veću ugovorenu premiju. Osim toga, ove okolnosti moraju da budu **trajnijeg karaktera.**

Naše zakonodavstvo reguliše i situaciju povećanja i smanjenja rizika, pri čemu predviđa različita rešenja u zavisnosti od toga da li se osigurani slučaj dogodio ili ne.

Povećanje rizika

ZOO regulišući uticaj povećanja rizika na odnose osiguranika ne pravi razliku da li je do toga došlo radnjom osiguranika ili bez njegove volje. S druge stra-

ne, ZPUP stavlja naglasak baš na ovu razliku. U slučaju da je do promene rizika došlo nezavisno od volje osiguranika, ova okolnost neće imati uticaja na odnose ugovornih strana i njihove obaveze. I suprotno, ukoliko je do promene rizika došlo radnjom osiguranika, osigurač se oslobađa obaveze naknade štete.

I u pogledu pitanja koja je to promena okolnosti koja je relevantna, ova dva zakona nude različita rešenja. ZPUP izdvaja sve promene koje su dovele do “znatnog pogoršanja rizika”. ZOO povodom ovog pravi razliku između osiguranja imovine gde je od značaja svaka promena okolnosti koja može biti od značaja za ocenu rizika, i osiguranja lica gde je relevantna jedino okolnost da je rizik povećan zato što je osigurano lice promenilo zanimanje.

U pogledu roka, osiguranik je dužan da bez odlaganja obavesti osigurača o promeni okolnosti koje su izazvane njegovim postupkom, odnosno ukoliko je do promene došlo bez njegovog uticaja u roku od 14 dana od dana saznanja.

U slučaju kada dođe do povećanja rizika, osigurač ima alternativu da raskine ugovor ili da ga održi na snazi uz povećanje premije, s tim što ova svoja prava mora da iskoristi u roku od mesec dana od kada je saznao za povećanje rizika.

Ukoliko je osigurani slučaj nastupio u međuvremenu, odnosno dok osigurač još nije saznao za povećanje rizika ili dok još nije iskoristio svoja prava u vezi sa tim, ZOO predviđa da je u tom slučaju osigurač dužan da plati naknadu srazmerno umanjenu.

Smanjenje rizika

U slučaju da se u toku trajanja ugovora okolnosti tako promene da dođe do smanjenja rizika, ZOO predviđa da **osiguranik ima pravo da traži smanjenje premije**. ZPUP, kao i kod povećanja, tako i kod smanjenja rizika izdvaja slučaj kada do smanjenja rizika dođe radnjom osiguranika, a kada osigurač nije dužan da vrati, odnosno smanji ugovorenu premiju.

c) Obaveza sprečavanja da nastupi osigurani slučaj

Bez obzira na zaključen ugovor o osiguranju, **osiguranik je dužan da preduzme sve ugovorene, propisane, uobičajene mere kako do štete ne bi došlo**. Pri tome, treba istaći da će **osiguranikovo propuštanje biti sankcionisano samo ukoliko je usled toga propusta nastupila veća šteta nego što bi bila da su te mere preduzete**. Propust osiguranika sankcionisan je time što je obavezan da naknadi štetu osiguraču, odnosno **dolazi do smanjenja naknade iz osiguranja za iznos nastale veće štete**. Gubitak prava, usled propusta osiguranika, je izričito zakonom zabranjen.

3) Obaveze osiguranika kada nastupi osigurani slučaj

a) Obaveza obaveštavanja osigurača o nastupelom osiguranom slučaju

Obaveza je osiguranika da osiguraču prijavi nastupanje osiguranog slučaja, kao i niz drugih okolnosti u vezi sa slučajem. Koje su to okolnosti, kao i niz drugih pitanja u vezi sa prijavom, regulišu opšti uslovi osiguranja.

Po pravilu, interes je obe ugovorne strane da prijava usledi u što kraćem roku. Za osigurača kako bi što pre preduzeo tehničke i pravne mere za ispunjenje svoje obaveze, dok je interes osiguranika da se šteta što pre utvrdi kako bi ostva-

rio naknadu iz osiguranja. Zakonom je predviđeno da je osiguranik dužan da u određenom roku prijavi nastupanje osiguranog slučaja, pri čemu se i ovde pravi izuzetak u pogledu osiguranja života. Kada je reč **o osiguranju imovine, osiguranik je dužan da prijavi nastupeli osigurani slučaj odmah, bez odlaganja, a najkasnije u roku od 3 dana od dana saznanja.** U slučaju da osiguranik ne izvrši ovu obavezu u predviđenom roku, dužan je da osiguraču naknadi štetu koju bi ovaj zbog toga imao.

Naravno, zakon predviđa mogućnost odstupanja od svojih odredbi ukoliko je to u interesu osiguranika. Tako u slučaju osiguranja od nesrećnog slučaja usled prirode rizika i posledice, rok za prijavu nesrećnog slučaja bi morao da bude duži.

b) Obaveza otklanjanja ili smanjenja štete, odnosno obaveza spasavanja

Zakonom je predviđena obaveza osiguranika da kada nastupi osigurani slučaj **preduzme sve što je u njegovoj moći da se smanje štetne posledice.** Svi troškovi koje bi osiguranik usled toga imao, ukoliko su oni rezultat razumnih pokušaja da se šteta ograniči, dužan je da nadoknadi osigurač, pa i onda ako su oni ostali bez rezultata.

Propust osiguranika u pogledu ove obaveze je sankcionisan zakonom ukoliko osiguranik bez opravdanih razloga nije preduzeo mere spasavanja. U tom slučaju, **obaveza osigurača se smanjuje za onoliko koliko je nastala šteta već zbog propusta osiguranika.**

6. Prestanak ugovora o osiguranju

Momenat prestanka ugovora o osiguranju je različit, u zavisnosti od toga da li je ugovorom predviđeno vreme na koji se isti zaključuje ili to nije slučaj. Prvo, ukoliko je samim ugovorom predviđeno vreme trajanja osiguranja, ugovor prestaje istekom poslednjeg dana roka za koji je osiguranje zaključeno. Druga situacija je kod tzv. dugoročnih osiguranja, kod kojih rok trajanja osiguranja nije određen ugovorom. U ovom slučaju svaka ugovorna strana može raskinuti ugovor sa danom dospelosti premije, uz pismeno obaveštenje drugoj strani najkasnije tri meseca pre dospelosti premije. Izuzetak postoji kada su u pitanju osiguranja koja se zaključuju na rok duži od pet godina u kom slučaju se ugovor o osiguranju može raskinuti uz otkazni rok od šest meseci.

Važno je napomenuti da za prestanak ugovora o osiguranju nije od značaja da li je nastupila obaveza osigurača na isplatu naknade iz osiguranja. Međutim, ukoliko je osigurana stvar propala, dolazi do prestanka ugovora o osiguranju.

Takođe, ugovor o osiguranju prestaje usled stečaja osiguravača.